

השפעת משפט אייכמן על הנוער בישראל

ד"ר אריה באומינגר

משפט אייכמן גרם לשינוי יסודי בהלך המחשבה של הציבור המבוגר בישראל, אך גדולה שבעתיים השפעת המשפט על הנוער הישראלי. לציבור המבוגר היו ידועות – פחות או יותר – העובדות העיקריות של תקופת האימים הזאת; אך קם כאילו קשר של שתיקה בין המבוגרים לבין הנוער על אותה התקופה. מסיבות שונות, לרוב פסיכולוגיות ופדגוגיות, לא הרבו הורים ומורים לשוחח עליה עם בני הנעורים, וניצולי השואה לא אבו לחטט מחדש בפצעים שטרם הגלידו. אי-לזאת יצר לו הדור הצעיר, הער לבעיות ההווה, תמונה משלו על אותה התקופה, שהמבוגרים היו מדברים עליה רק בלחישה וברמזים. הטכסים החד-פעמיים בשנה – ביום כ"ז בניסן, יום השואה – בבתי הספר לא השאירו רושם חזק על הנוער מסיבה פשוטה זו, שהמחנכים לא היו אצים למסור מידיעותיהם – הקלושות למדי – לנוער. יש גם לציין, שבמרבית בתי-הספר לא קוימו בכלל טכסים אלה בשנים האחרונות. הדור הצעיר שאב אפוא פרטים על התקופה הזו ממקורות אחרים, בעיקר משיחות של חברים יותר מבוגרים, או מן העיתונות. מתוך "מקורות" אלה נצטיירה לו לנוער הישראלי תמונה מסולפת, שאלה היו קוויה הכלליים: היהודים באירופה הלכו כצאן לטבח; פה ושם היו מלשינים יהודיים, משתפי פעולה עם הגרמנים, ובמחנות הריכוז היו – "קאפו"... רק מעטים מהנוער קראו בספרות השואה, או במאמרים הרציניים שהיו מופיעים בעיתונים בכ"ז בניסן. רובם הסתפקו בכרוניקה של העיתונים, שסיפרה על משפטים נגד "קאפו" בחיפה ובתל-אביב.

אין פלא, אפוא, שאם אלה היו ה"מקורות" וכזאת הייתה התמונה של הסיבות והעובדות של אותה תקופה, התחזק בלבו של הנוער הישראלי היחס השלילי אל הגולה וגברה בו הזרות כלפי רוב מניינו של העם היהודי בפזורה.

אין ספק, שרקע להתנכרות זו שימשו ההוראה הבלתי נכונה של ספרות והיסטוריה יהודית בבתי הספר בארץ. במרכזו של לימוד הספרות הועמד ההווי של העיריה היהודית לפי מנדלי ושלוש עליכם, ותולדות היהודים תוארו כשרשרת של רדיפות ופוגרומים בלבד. התוצאה הייתה, שהישראלים הצעירים יצרו להם מצד אחד תמונה של עם ישראל נורמאלי, החי בארצו ובמדינתו, ומצד שני יהודים מפוזרים בין עמי עולם, שהקשר ביניהם רופף מאוד. עובדה שתשמש דוגמא למושגים הללו:

כשבועיים לפני משפט אייכמן השתתפתי בשיחה על המשפט ועל ניהולו בישראל. השיחה התגלגלה לתקופת השואה ולמחנות-מוות. אחד הנוכחים, מהנדס ישראלי צעיר, בוגד הטכניון בחיפה, שהיה קצין בצה"ל והשתלם שנה בארצות הברית, השמיע את דעתו במילים אלה: "אני אינני מרגיש שום קשר ואחריות לכל היהודים האלה, שהלכו כצאן לטבח למחנות המוות. אומר לכם גם זאת, כי בהיותי בארצות הברית העדפתי חברת אמריקנים לא-יהודים על חברת יהודים אמריקניים". המהנדס הצעיר הזה הוא איש רציני ואינטליגנטי, ובדבריו הביע, כפי שאני משוכנע, את דעת הרוב המכריע של הנוער. יש להוסיף, שהמהנדס הזה הוא בן העדה האשכנזית, ואין צורך להדגיש, שלדור הצעיר מעדות המזרח, עדות אשר למזלנו לא הגיעה אליהן מכונת התופת

הנאצית, הייתה תקופת השואה זרה ורחוקה. והנה בא משפט אייכמן וגרם למהפכה עמוקה במהלך מחשבותיו של הציבור בכללו, ובפרט של הנוער. כבר בימים הראשונים של המשפט הייתה התעניינות הנוער עצומה. נתפזרו חששות המחנכים והפדגוגים, שתיאור הזוועות עלול להפחיד את הצעירים והם יאטמו את אזנם משמוע. להיפך, המורים מספרים, שבימים הראשונים של המשפט נעדרו הרבה תלמידים מהשיעורים בבית-הספר, כי רצו להאזין למהלך המשפט שהועבר ברדיו.

חריש עמוק בנפשם של הצעירים עשה נאומו ההיסטורי של היועץ המשפטי לממשלת ישראל. הסבר חדש ויסודי ניתן כאן לנוער הישראלי. הומחשה לפנייהם העוצמה הצבאית הענקית של הגרמנים, שתוך מספר שבועות מיגרה עמים ומדינות, שלרשותם היו צבאות יבשה, ים ואוויר. פולין, בלגיה, הולנד, צרפת היו למרמס תחת הטאנקים ולתלי חרבה על ידי ההינקלים והמסרשמיטים הגרמניים, ולאחר שפרצה (ב-22.6.41) המלחמה נגד רוסיה, הגיעו צבאות גרמניה תוך שבועות מספר עד לשערי מוסקווא. מיליוני חיילים רוסיים לוקחו בשבי הגרמני, נרצחו או נמקו במחנות. מה הייתה אפוא יכולתם של היהודים להתגונן? כבר בראשית המלחמה נגד פולין, ב-1939, ערך הצבא הגרמני פוגרומים בכל עיר ועייר שנכנס בה. ואחר שצבא הוורמכט התקדם מזרחה והופיע השלטון האזרחי, החל לרדת מטר של גזרות ורדיפות על האוכלוסיה היהודית, ויחד עם זה סבבה שלטונות הכיבוש בכחש ומרמה. מי יכול היה לשער, שהגיטאות היו רק תחנות ראשונות בתוכנית של השמדה טוטאלית, לפי עקרונות "הפתרון הסופי של בעיית יהודים"? לא האמינו בכך גם היהודים בעולם החופשי, כמו שלא האמין בכך היישוב בארץ ישראל אף בסוף 1942 וב-1943, כאשר הגיעו ארצה הניצולים הראשונים ממחנות טרבלינקה ואושוויץ ומסרו לוועדת ההצלה פרטים מזעזעים על הכבשנים. על ידי תיאורי העובדות האלה, בעזרת מסמכים ועדויות, תפס הנוער הישראלי את המצב הכללי שבימים ההם, בפרט כשהזכיר היועץ המשפטי את ההרג הרב שעשה האויב בפולנים, ברוסים, בצ'כים, בבלגים, בהולנדים, ביוגוסלבים, בצרפתים וכו'. תגובתו היתה: אם לגבי כל אלה אין נוהגים להשתמש בביטוי של זלזול "הלכו כצאן לטבח", והרי לעמים אלה הייתה מדינה, היה צבא, מכל שכן שאין מקום לזלזול ביהודים הנרדפים.

יתר על כן, הודות למשפט אייכמן שמע הנוער פרטים רבים על התנגדות יהודית, פאסיווית וגם אקטיווית. ודאי, כיוון שאב בית-הדין שמר בקפדנות על "רלוואנטיות", סופר רק משהו מתופעות ההתנגדות והגבורה היהודית במשך שש שנות האימים, שכן הנאשם היה רחוק ומרוחק ממקומות ההתנגדות, הוא "סלד ממראות זוועות וממראה דם" וניצח על ההשמדה מברלין.

אבל גם אותם פירורי הידיעות על ההתנגדות היהודית, שהושמעו במשפט בפי היועץ המשפטי ומספר עדים, שכנעו את הנוער הישראלי, שלא זו בלבד שהיהודים לא הלכו "כצאן לטבח", אלא שהשתתפותם במלחמת הפרטיזנים ומרידותיהם בגיטאות ובמחנות המוות היו מעשי גבורה עילאית, שמעטים כמוהם בהיסטוריה האנושית.

המורדים בגיטאות ובמחנות המוות, שהיו סגורים ומסוגרים על ידי כוחות חזקים מהם ומזויינים היטב, ידעו שאין להם כמעט כל סיכויים להינצל, אבל אחת הייתה שאיפתם: לא ליפול חיים בידי האויב ולנקום את נקמת בני-עמם, שהושמדו באכזריות על לא עוון בכפם¹.

¹ מאידך, היו בגיטאות וביערות צעירים יהודיים, שהאמינו שיש להם עוד סיכויים להישאר בחיים, אלא שבכל זאת החליטו להקריב את חייהם במלחמה נגד הצורך. – המערכת.

את המצב הזה ביטא בבהירות ובחזקה מרדכי אנילויץ' ז"ל, מפקד גיטו וארשה במכתבו שנקרא בראדיו המחתרתי של וארשא בסוף אפריל 1943: "בהתנגדותנו לגרמנים עשינו למעלה מכוחנו, אך כוחותינו אוזלים והולכים. אנו עומדים על סף החידלון. פעמיים הכרחנו את הגרמנים לסגת, אך הם חזרו במשנה כוח... אין בכוחי לתאר בפניכם את התנאים שבהם "חיים" עתה יהודי הגיטו. יחידים בלבד יוכלו אולי לעמוד בייסורים אלה. השאר ימותו במוקדם או במאוחר. גורלם נחרץ... אין להדליק נר מחוסר אוויר (במקלט). היו ברוכים, אתם מהחוץ! אפשר ויקרה נס וביום מן הימים נתראה. ההגנה העצמית היהודית היתה לעובדה. ההתנגדות היהודית והנקמה הפכו למעשה. אשרי וטוב לי, שהייתי בין ראשוני הלוחמים היהודיים בגיטו".

תופעות הגבורה היהודית, ששוחזרו במשפט אייכמן, האירו לנוער הישראלי באור חדש את התקופה הזאת, שהייתה להם עד כה כלוטה בערפל, זקפו את קומתו וגרמו להזדהות עם אותם היישובים היהודיים הגדולים, שהיו עד כה זרים לו. נתברר להם, שהיו שם יהודים אחרים לגמרי מאשר אותם הטיפוסים הנלעגים, הידועים מספרי מנדלי, שלום עליכם וסופרי ההשכלה, ועל הכל – שחי שם גם נוער, חדור הכרה לאומית, גאה על יהדותו ויודע להילחם על כבודו האישי והלאומי.

העובדה, שרוב מנהיגי המרידות היו חניכי תנועות חלוציות, שההכשרה וההגשמה הייתה עיקר תורתם, קירבה עוד יותר את הנוער הישראלי לנוער היהודי באירופה, שלולא ההשמדה היה ודאי עולה ומשתתף בבניין המולדת והגנתה.

עדיין קשה לסכם ולקבוע, מה עמוקה היא המהפכה, שהתחוללה בליבות הנוער הישראלי בעקבות משפט אייכמן, אולם מאותן תופעות ותגובות שעקבנו אחריהן עד עתה, אפשר לקבוע, שהנוער בישראל שינה את דעתו השלילית על יהדות אירופה שהושמדה, וממילא גם על יהדות הגולה בכלל. הוא התחיל להרגיש יתר קירבה ואחוה כלפי יהודי הפזורה. יש לשער, שגם בנוער היהודי שבחוו"ל חלה תזוזה ניכרת בעקבות משפט אייכמן. העובדה שהמשפט התקיים במדינת ישראל, לפני שופטים ישראלים, נטע בלבו רגש של גאווה, של שותפות גורל ויחס-גומלין בין העם היהודי בגולה ובמדינת ישראל.